

jatcem své odvahy. Nenormalizuje, je natolik normální, aby vyslovil, co našel a k čemu se dotrápil, a nic aby si neponechával pro kuloáry a pro lepší časy. Naléhavost výpovědi je důležitější než děláni literatury. Ale sama naléhavost faktů a postojů je závislá na tom, jak se staly součástí románu, literaturou.

Vaculík není nedočkavý, nespěchá s polemikou, nepřeceňuje ji. Na čem záleží mnohem víc, je zakořenění, upevnění v jistotách, které by přestály zkoušku. Příma polemika je rozptýlena do ostrůvků nepořádně rozházených mezi pozorování a vzpomínání, do aforistických souhrnů, které jako by proškrtávaly prošlou etapu; nerozvádějí, co už i tak je jasné. Vaculík, vede polemiku s pomocí druhého času, který třídí, tříbí, ustaluje. Je přítomný čas průšvihů a polemik a je čas dědiny, klukovských příhod, mýtů; odtud se člověk stával sebou. Věci nekončí a jsou tu pohromadě, i když předkové zemřeli, i když naplnění dějů už teď přítomných teprve přijde. Také tady se patrně bere to matoucí střídání dějů a časů, z odpovědnosti za ty, co byli, za to, co je i bude. Vaculík je básník domova, českého a ještě spíš moravského a valašského, protože tak je to konkrétnější. Co se udalo, propadá se do lesa, řeky, louky a do chodce, který prochází lesem, loukou, podél řeky, léta a doby se smazávají dohromady, procházky skutečné s imaginárními, čas pozbývá své trojrozměrnosti, vyvstává jako to, co přesahuje člověka, co se nevejde do generace. Je oporou vznikající epické půdě.

Neboť Vaculík píše svůj román, aby nabral dech, aby vnitřní volnosti opatřil víc místa; a potom i volnosti vnější. Píše román jako přípravu na čin a čin se na oplátku stává oporou románu. Tím, že přezkoušuje možnost reálného činu, dovršuje Vaculík logicky vývoj. Kdyby se jeho pokus zdařil, byl by to přechod od absurdity k činu, od *pouhé* hry k jednání v realitě. Po klaunech a hráčích se dostává ke slovu člověk, který se vzbouřil. Chce být sebou, chce být přirozený, ale protože chce být člověkem mezi lidmi, protože jeho snaha má dojít cíle v sociálním terénu, pořád ještě je nechtěným výstředníkem.

Chce žít v realitě věcí, ne v realitě slov, proto vyhledává dramatickou situaci a staví do ní hrdinu, který se musí rozhodnout; a který cítí ulehčení, když si už nemůže své postavení rozmyslet, když už nemůže - chválabohu! - couvnout a stojí před nezbytností dorůst k riskantní svobodě. Tento dramatismus vede k dvojení, k dvojení časů, postav a vztahů, k dvojení stanovisek. Vaculík trhá celky a staví je proti sobě. Tak získává odstup a vidí konkrétně. Protože mu jde o všechno, nezastaví ho žádný ohled. Nastává kruté dvojení mezi lidmi, kteří si jsou nejbližší. Aby měl hrdina románu důstojného protivníka pro ten zásadní spor o sebe a všechno své, dotahuje intence svého otce a pře se s nimi. Ohnisko je pohyblivé, mluví se v tom sporu střídají. Synův